

A szöveg szerkezeti felépítése

A szöveg:

Egész életünkben szöveget alkotunk, azaz kommunikálunk. **A szöveg** legfontosabb jellemzője, hogy **a kommunikáció eszköze**.

A szövegeket nem önmagukért hozzuk létre, hanem azért, hogy közöljünk velük valamit. A szöveg lehet **szóbeli** vagy **írásbeli közlés**. Az egymondatos vagy a több mondatból álló szövegek mind-mind közölnek valamit, vagyis **teljes, kerek, egész üzenetek**.

Általában a szöveg mondatokból áll, de néha akár egyetlen hangot is szövegnek tekinthetünk, pl.: Ó!, és ismerünk egymondatos szövegeket is (Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér!).

Az írásban megjelenő szövegek **nem nyelvi jelei** (pl. tagolás, betűtípus, ábra, keret, színek stb.) ugyanolyan fontosak, mint a **nyelvi jelek** (pl. mondatok, szavak). A szóban elhangzó szöveg jelentését is kiegészítik, módosítják a mondat- és szövegfonetikai eszközök, a beszélő gesztusai, testtartása, arcjátéka, mozgása stb. **A szöveg tehát nyelvi és nem nyelvi összetevőkből áll.** A szöveg nem a nyelv, hanem a **beszéd, a kommunikáció része**, ezért szöveget elemezni csak a nyelvi és nem nyelvi tényezők együttes figyelembevételével lehet.

A szöveg legfontosabb sajátossága a **szövegelemek összekapcsoltsága**, azaz a **szövegösszetartó erő**, idegen szóval **szövegkohézió**. A szöveg egészére ható összetartó erőt **globális kohézió**nak nevezzük ('átfogó, az egészre vonatkozó'). A mondatok (szövegegységek) láncszerű összekapcsolódására a **lineáris kohézió** kifejezést használjuk ('egyeses vonalú').

A szöveg szerkezeti egységei:

A szöveg szerkesztett mondatok halmaza. **Megszerkesztettség**en értjük a szöveg gondolatainak nyelvi formába öntését, **beszerkesztettség**en pedig a szöveg egészébe való ágyazottságát. A mondatok véletlen halmaza még nem szöveg. A szöveget a mondatokat **összetartó erő (kohézió)** jellemzi. A szövegösszetartó erő lehet **grammatikai és jelentésbeli**. A szöveg egészére ható összetartó erőt **globálisnak**, míg a mondatok láncszerű összekapcsolódását biztosítót **lineáris kohézió**nak nevezzük.

Makro- és mikroszerkezet

A szöveg alkotóelemeinek egymásra épülését teremti meg a szövegszerkezet. **A szövegegész** a szerkezeti összefüggések alapján részekre bontható. A **makroszerkezeti** egységek jelentik szöveg nagyobb részeit (*bevezetés, tárgyalás, befejezés*), de ezeket is tovább lehet tagolni a szorosabb kapcsolatok alapján. Ezeket **mikroszerkezeti** egységeknek hívjuk (*tételmondat, mondatömb, bekezdés*).

A szövegek legkisebb alkotóeleme a mondat. Különleges szerepük van a **tételmondatoknak**, amelyek összefoglalják a teljes szöveg, vagy egy-egy bekezdés gondolatát. A tételmondat elhelyezkedése meghatározza a szöveg felépítését.

A többmondatos szövegekben a téma szerint szorosabban összetartozó mondatok tömbösödnek, **mondattömböt** alkotnak. A mondatok tömbösödést azzal is jelezhetjük, hogy külön-külön bekezdésbe írjuk őket.

A **bekezdés** a szöveg jelentésbeli, logikai, nyelvtani és tipográfiai egysége, amely az egyik bentebb kezdéstől a másik bentebb kezdésig tart. Természetesen egyetlen mondat is állhat egy bekezdésben. A bekezdés nem csupán formai jegy, hanem szerepe a téma tagolódásának vizuális jelölése. A legnagyobb mikroszerkezeti egysége a prózai szövegeknek.

A bekezdés felépítése szokványosan általában hármas tagolódású: tételre, kifejtésre és záradékra bomlik. A bekezdés jobbára a tételmondatból szokott indulni, de helye természetesen nincs megkötve, szerepelhet a bekezdés végén, ilyenkor a következtetést fogalmazza meg. Ritkábban, de állhat a bekezdés közepén is, ilyenkor a bekezdés elejét és végét köti össze.

A szöveg szerkezettypusai

Az **elbeszélő szövegek** gyakori szövegépítkezési módja az időrendre épülő, láncszerű szerkezet. A láncszerű szerkezettypus másik fajtája a **leíró szövegekre** jellemző térbeli építkezés. A szövegben a térbeli előrehaladás különböző lehet: leírhatunk valamit egy pontból körülnézve, a közelebbitől a távolabbi felé vagy a távolabbtól a közelebbi felé haladva. Az **érvelő szövegekben** a szöveg szerkezete a gondolkozást tükröző logikai menetre épül. A **láncszerű (lineáris) építkezést** gyakran felváltja vagy kiegészíti egy másik fajta szerkesztésmód: a **párhuzamosság vagy az ellenétezés**. Ha ugyan arról a kérdésről két ellentétes véleményt akarunk bemutatni, gyakran alkalmazzuk ezt a szövegszerkesztési módot. A szövegek még sok egyéb módon is felépülhetnek. Így ismerünk **keretes** és **mozaikszerű szerkezettypust** is. Az irodalmi alkotásokban gyakran nem fedezzük fel sem időbeli, sem logikai, sem térbeli, sem más rendezőelvet. Ezeknek a szövegeknek a felépítését a szövegalkotónak a témával összefüggő gondolatai irányítják. Ezt a fajta szerkezettypust **képzettársításos**, idegen szóval **(asszociatív) szerkezetnek** nevezzük. A szöveg fajtája, a kommunikációs tényezők határozzák meg azt, hogy a szöveghez milyen építkezési módot, milyen szerkezettypust választunk. A szöveget műfajtól és műnemtől függően más-más szerkezeti egységekre tagolhatjuk.